

Rozwój edukacji specjalnej na terenie Ukrainy (lata 90. XX w. – początek XXI w.)

Streszczenie

Autor opisuje w niniejszym artykule kwestię edukacji specjalnej oraz przedstawia problematykę dotyczącą rozwoju i reformy kształcenia specjalnego na terenie Ukrainy po roku 1991. W artykule przeanalizowano kwestie organizacji edukacji specjalnej, ukazano ogólne tendencje i problemy w systemie edukacji specjalnej, podkreślono znaczenie dla jej rozwoju prowadzonych na terenie Ukrainy badań naukowych, a także omówiono najbardziej powszechne i kontrowersyjne kwestie dotyczące edukacji dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Przedstawione przez autora ukraińskie ustawodawstwo edukacyjne oraz aktualne regulacje z zakresu edukacji włączającej wskazują, że rozwój narodowego systemu edukacji jest możliwy tylko w przypadku ciągłego doskonalenia ogólnych i specjalnych systemów edukacyjnych oraz dzięki eliminacji istniejących między nimi barier. W artykule zwrócono uwagę na fakt, iż rozpoczęta na terenie Ukrainy reforma edukacji specjalnej wymaga głębokiej, kompleksowej i twórczej interpretacji zajęć korekcyjnych i rehabilitacyjnych jako zjawiska społecznego.

Słowa kluczowe: edukacja specjalna, specjalne potrzeby edukacyjne, ograniczone umiejętności, integracja, edukacja włączająca, dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, zajęcia korekcyjno-rehabilitacyjne, reforma systemu edukacji specjalnej

Integracja narodowego systemu edukacji z europejską i światową przestrzenią edukacyjną czyni kwestię kształcenia jednym z najważniejszych kierunków polityki państwowej na terenie Ukrainy. W procesie demokratyzacji społeczeństwa ukraińskiego upowszechniają się idee humanizacji edukacji i priorytety dotyczące osobowości.

Gospodarka rynkowa i demokratyczny system społeczno-politycznego rozwoju Ukrainy stawiają przed systemem edukacji nowe wyzwania, w szczególności w odniesieniu do kształcenia osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, które różnią się od siebie nawzajem ze względu na swoją naturę i zachowanie. W związku z tym na terenie Ukrainy pojawiła się kwestia zapewnienia równych praw i szans dzieciom i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w nowej sytuacji społecznej oraz warunków ich pomyślnej integracji ze społeczeństwem i dlatego też istniejący system edukacji specjalnej wymaga zmian jakościowych, które już się dokonują.

Po roku 1991 Ukraina zaczęła opracowywać własne ramy prawne. Przepisy rządowe odzwierciedlają skuteczne środki i państwowe programy wsparcia dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi („Ustawa o edukacji”, „Narodowa doktryna rozwoju edukacji na terenie Ukrainy w XXI wieku”, „Koncepcja edukacji pedagogicznej”, ustawy: „O edukacji ponadpodstawowej”, „O szkolnictwie wyższym” i inne).

Przedmiotem badań naukowych stały się kwestie dotyczące wychowania dzieci z zaburzeniami rozwoju psychofizycznego. Przykładowo, badania, które przeprowadzili V. Bondar, V. Berzin, L. Borschevskaya, L. Vavina, O. Gavrilov, V. Zasenka, A. Kolupayeva, O. Koleshkin, S. Mironova, V. Lipa, T. Sak, V. Sinyov, M. Suprun, V. Tarasun, L. Fedorovich, L. Fomichova, O. Khokhlina, A. Shevtsov, M. Sheremet, itp. dotyczą i podkreślają zadania priorytetowe dla rozwoju współczesnej edukacji specjalnej na terenie Ukrainy.

Wreszcie, na początku lat 90. XX wieku zrozumiano, iż edukacja specjalna nie powinna kierować się obecnością schorzeń u danej osoby, a raczej skupiać się na formowaniu harmonijnie rozwiniętej osobowości przez wdrożenie społecznego modelu opieki, którego jednym z elementów jest specjalna pomoc pedagogiczna¹.

Jednocześnie kryzys gospodarczy nie przyczynił się do rozwiązania problemów związanych z przyjmowaniem dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi do instytucji specjalnych, z których część została przekształcona, a inne nie otrzymały wystarczającego dofinansowania. W rezultacie znacznie wzrosła liczba dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi uczących się w masowych placówkach oświatowych, co doprowadziło do ich spontanicznej integracji².

Równoległe zaistniała pilna potrzeba zapewnienia wyspecjalizowanym szkołom wykwalifikowanego personelu. Aby zrealizować Państwowy Program Narodowy „Edukacja” („Ukraina XXI wieku”), Ministerstwo Edukacji Ukrainy w dniu 23 lutego 1994 r. wydało zarządzenie Nr 47 „O otwarciu specjalnych wydziałów nauczania specjalności «Defektologia» na zasadach wyższego wykształcenia pedagogicznego”. Absolwenci przeszli profesjonalne szkolenie z „Defektologii” w ramach określonej specjalizacji.

Prowadzone w latach 90. badania naukowe umniejszyły znaczenie wizji nowoczesnej strategii rozwoju systemu edukacji specjalnej. Zastanawiano się nad tym, czy kontynuować doskonalenie istniejącego systemu edukacji specjalnej, czy całkowicie z niego zrezygnować i rozpocząć prace nad utworzeniem od podstaw nowych zasad i struktur organizacyjnych, skupiając się przy tym na modelach zachodnich. W kolejnych latach, po roku 2000, A. Kolupayeva przeprowadziła badania porównawcze dotyczące wdrożenia w różnych państwach pomocy

¹ Т. Дегтяренко, *Корекційно-реабілітаційна допомога особам з психофізичними порушеннями як суспільний феномен та об'єкт спеціальної педагогіки*, Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова, Серія: Корекційна педагогіка, 2017, № 24, с. 80

² А. Колупаєва, *Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі*, Особлива дитина: навчання і виховання, 2014, № 3, с. 7

specjalnej dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Autorka poparła teoretyczne i metodologiczne podstawy edukacji włączającej oraz wskazała sposoby jej wdrożenia na terenie Ukrainy, w wyniku czego naukowcy doszli do wniosku, iż konieczny jest postęp ewolucyjny w procesie rozwoju systemu edukacji specjalnej³.

W roku 2001 Ministerstwo Edukacji i Nauki Ukrainy, Instytut Pedagogiki Specjalnej Ukrainy oraz Ukraińska Fundacja „Krok po Kroku” opracowały siedmioletni naukowo-eksperymentalny program badawczy pt. „Adaptacja społeczna i integracja w społeczeństwie dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi dzięki umożliwieniu im kształcenia się w szkołach średnich”. Przygotowano również plan badań, szkoleń nauczycieli (opiekunów) klas (grup) edukacji włączającej oraz program szkoleniowy. Na podstawie danych otrzymanych z czterech instytutów prowadzących podyplomowe studia z zakresu edukacji pedagogicznej w Połtawie, we Lwowie, Iwano-Frankiwsku i w Białej Cerkwi stwierdzono, że kursy tematyczne stanowią problematyczną kwestię. Eksperyment, w którym badano wpływ edukacji włączającej na rozwój osobisty dzieci, trwał do końca 2007 roku⁴.

Integracja edukacji na terenie Ukrainy z międzynarodową przestrzenią edukacyjną przyczyniła się do podpisania przez Ukrainę w roku 2005 Konwencji Bolońskiej. Przeprowadzono restrukturyzację strategii opieki korekcyjnej i rehabilitacyjnej dla osób z zaburzeniami psychofizycznymi oraz uzasadniono i rozwinięto koncepcyjne podstawy edukacji specjalnej i rehabilitacji integracyjnej, czego wynikiem stało się opracowanie nowych kierunków wdrażania pomocy korekcyjnej i rehabilitacyjnej⁵.

Przez wiele lat większość dzieci ze specjalnymi potrzebami na terenie Ukrainy kształciła się w instytucjach specjalistycznych, które do niedawna stanowiły dla nich tradycyjną i wiodącą formę uczenia się⁶.

Do ich znaczących osiągnięć niezaprzeczalnie zaliczyć można następujące: utworzenie wystarczającej bazy materialnej, zapewnienie odpowiednich warunków dla pomocy korekcyjnej, organizacja szkoleń zawodowych, sport i rekreacja. Dzieci kształcą się w placówkach specjalnych, w których zdobywają wiedzę

³ Т. Дегтяренко, *Корекційно-реабілітаційна допомога особам з психофізичними порушеннями як суспільний феномен та об'єкт спеціальної педагогіки*, Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова, Серія: Корекційна педагогіка, 2017, № 24, с. 82

⁴ М. Талан, *Корекційна освіта в Україні: стан, тенденції, перспективи*, Соціальний захист, 2006, № 9, с. 17

⁵ Т. Дегтяренко, *Корекційно-реабілітаційна допомога особам з психофізичними порушеннями як суспільний феномен та об'єкт спеціальної педагогіки*, Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова, Серія: Корекційна педагогіка, 2017, № 24, с. 82

⁶ С. Иноземцева, *Спеціальна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства*, Vzdeľovanie a spoločnosť, Medzinárodný nekonferenčný zborník, Ed. Renáta Bernátová, Tetyana Nestorenko, Prešov, 2016, с. 278

z zakresu podstaw nauki, doskonałą swoje cechy osobowe, korygowane są ich zaburzenia rozwojowe oraz następuje ich dalsza socjalizacja⁷.

Niedawno podjęto środki mające na celu nie tylko zachowanie doświadczenia w zakresie edukacji specjalnej, ale również jej rozpowszechnienie, rozwój nowoczesnych technologii zajęć korekcyjnych i wyrównawczych oraz stworzenie warunków do realizacji prawa wyboru rodzaju instytucji edukacyjnej, a także treści i formy kształcenia.

W świetle postępujących, światowych trendów, edukacja specjalna na terenie Ukrainy podlega obecnie reformie. Przechodzimy od zróżnicowania i instytucjonalizacji do integracji (tworzenie grup specjalnych oraz klas zajęć wyrównawczych w zwykłych instytucjach edukacyjnych) oraz włączenia (włączenie dziecka z problemami rozwojowymi do środowiska edukacyjnego zwykłej grupy czy klasy, ale pod warunkiem stworzenia dla niego odpowiednich warunków kształcenia) dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi do społeczeństwa. Taki system zapewnia różnorodność form wspólnego kształcenia i wychowywania dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i ich zdrowych rówieśników.

Współczesna edukacja specjalna na terenie Ukrainy stanowi złożony, rozgałęziony i zróżnicowany system instytucji specjalnych, ośrodków rehabilitacji oraz ośrodków zdrowia psychicznego, kompleksów edukacyjnych i klas specjalnych w szkołach masowych i innych⁸.

System edukacji specjalnej na terenie Ukrainy ma strukturę pionową i poziomą.

Struktura pionowa opiera się na charakterystyce wiekowej uczniów i poziomach programów kształcenia ogólnego, natomiast struktura pozioma uwzględnia rozwój psychofizyczny dziecka, cechy szczególne dotyczące jego zdolności poznawczych i naturę zaburzenia.

Struktura pionowa zależy od zakresu wiekowego:

- wczesne dzieciństwo (od 0. do 3. lat);
- okres przedszkolny (od 3. do 6.–7. lat);
- okres nauki w szkole i szkolenia zawodowego (od 6.–7. do 16.–21. lat).

W okresie od 0. do 3. lat (wczesne dzieciństwo) dzieci przebywają w domu i w przedszkolach. Dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi mogą otrzymać specjalną opiekę w ośrodkach wczesnej interwencji, ośrodkach rehabilitacyjnych, psychologicznych, medycznych i pedagogicznych oraz specjalnych placówkach przedszkolnych. Dla dzieci w wieku przedszkolnym istnieją przedszkola specjalne, placówki edukacyjne typu wyrównawczego, grupy specjalne w przedszkolnych placówkach edukacyjnych typu łączonego, grupy przedszkolne w szkołach specjalnych oraz ośrodki rehabilitacyjne.

⁷ А. Колупаєва, *Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі*, Особлива дитина: навчання і виховання, 2014, № 3, с. 8–9

⁸ О. Гаяш, *До питання про окремі проблеми сучасної спеціальної освіти*, Спеціальна освіта: стан та перспективи, ред. кол. О. Проскурняк, В. Коваленко, А. Явтушенко, Харків, 2017, с. 23–24

Głównymi publicznymi placówkami oświatowymi dla dzieci w wieku szkolnym są: ogólnokształcące szkoły specjalne z internatem, ośrodki edukacyjne i rehabilitacyjne oraz klasy specjalne w ogólnych, masowych instytucjach edukacyjnych.

Specjalne placówki oświatowe realizują programy edukacji podstawowej i średniej (ogólnej) opracowane w oparciu o państwowy standard edukacji specjalnej.

Horyzontalna struktura edukacji specjalnej na Ukrainie reprezentowana jest przez następujące typy wyspecjalizowanych instytucji: dla dzieci z uszkodzeniem słuchu, niedosłyszających, niedowidzących, słabowidzących, z ciężkimi zaburzeniami mowy, zaburzeniami mięśniowo-szkieletowymi i z upośledzeniem umysłowym.

Według Ministerstwa Edukacji i Nauki w 2017 r. na terenie Ukrainy istniały 334 specjalne instytucje edukacyjne (106 tysięcy dzieci), ponad 100 ośrodków szkoleniowych i rehabilitacyjnych, 142 specjalne placówki przedszkolne oraz około 1500 grup specjalnych w przedszkolnych instytucjach masowych (około 60 tysięcy dzieci).

Oprócz niezaprzeczalnie pozytywnych aspektów nowoczesnego systemu kształcenia specjalnego, warto podkreślić jego istotne niedociągnięcia, takie jak:

- jednolitość, która uniemożliwia zaspokojenie potrzeb edukacyjnych wszystkich uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, co utrudnia wdrażanie różnych programów nauczania oraz stwarza konieczność wprowadzenia niezbędnych zmian i załączników do programów nauczania;
- izolacja dzieci z zaburzeniami psychofizycznymi w szkołach specjalnych z internatem, które stanowią główne specjalne placówki edukacyjne, co prowadzi do wielu negatywnych konsekwencji społecznych (alienacja rodziny od procesu edukacyjnego, infantylnizm społeczny uczniów, ograniczony rozwój kluczowych kompetencji, itp.);
- niedostateczna orientacja społeczna i praktyczna procesu edukacyjnego, czego konsekwencją jest niski poziom rozwoju kompetencji społecznych i domowych uczniów, słaba orientacja w systemie norm i zasad społecznych oraz brak umiejętności prowadzenia samodzielnego życia;
- niedostateczna indywidualizacja i osobista orientacja procesu edukacyjnego, co prowadzi do trudności w emocjonalnym i osobistym rozwoju uczniów oraz postrzegania ich zalet, zdolności i możliwości w sposób nieadekwatny;
- niska efektywność zajęć korekcyjnych i rozwojowych, która determinuje niski poziom kompetencji komunikacyjnych i izolację;
- brak licencjonowanych narzędzi psychologicznych i pedagogicznych służących diagnozowaniu różnorodnych zaburzeń, co komplikuje kwestie doty-

czące odpowiedniego personelu wyspecjalizowanych instytucji i organizację odpowiednich szkoleń;

- niewystarczające naukowe, metodologiczne i edukacyjne zapewnienie procesu kształcenia dzieciom z poważnymi patologiami czy nietypowymi zaburzeniami, które wymagają dodatkowych usług edukacyjnych, zajęć korekcyjnych i rehabilitacyjnych⁹.

Od 2013 r. na terenie Ukrainy rozpoczęto proces aktywnego wdrażania integracyjnej formy szkoleń dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Edukacja włączająca to wspólne kształcenie i wychowywanie dzieci z zaburzeniami psychofizycznymi, wraz ze zdrowymi rówieśnikami, w masowych placówkach edukacyjnych w miejscu zamieszkania.

Niniejszy problem nie ogranicza się jedynie do kwestii włączenia takiego dziecka do szkół ogólnokształcących, ale wpływa on również na treść, metody i formy edukacji w tej kategorii dzieci. Niezbędny jest więc twórczy i naukowo uzasadniony rozwój treści, metod nauczania i wychowania dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w warunkach edukacji włączającej¹⁰.

Integracja dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi z edukacyjną przestrzenią Ukrainy spełnia priorytety polityki państwowej, które zostały określone w „Narodowej strategii rozwoju edukacji na terenie Ukrainy do 2021 r.”, Państwowym Programie Docelowym „Krajowy Plan Działania na rzecz Wdrożenia Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych do 2020 r.” i innych dokumentach państwowych. Jest to jeden z obszarów humanizacji całego systemu edukacji. System, którego głównym celem było utworzenie jednostki zgodnie z pewnymi standardami, wraz ze sztywnymi zasadami dotyczącymi regulacji procesu edukacyjnego, musi zostać zmieniony na taki, który przede wszystkim skupia się na interesach dziecka i zaspokajaniu jego potrzeb.

Ważnym warunkiem jego utworzenia jest możliwość wyboru instytucji edukacyjnej i programu nauczania zgodnie z indywidualnymi cechami dziecka, promowanie osiągnięć dzieci w różnych obszarach oraz zapewnienie im ochrony społeczno-pedagogicznej, itp.

Artykuł 3 Ustawy „O edukacji”, przyjętej w okresie niepodległości Ukrainy, stwierdza, że: „Obywatele Ukrainy mają prawo do bezpłatnej edukacji w publicznych placówkach edukacyjnych, niezależnie od jakichkolwiek czynników, w tym również stanu zdrowia”. Z kolei artykuł 29 Ustawy „O ogólnej edukacji ponadpodstawowej” stwierdza, że: „Rodzice lub opiekunowie prawni, mają prawo wyboru instytucji edukacyjnej osobie nieletniej i formy jej kształcenia...”. Ustawa „O ochronie dzieciństwa” stwierdza, że: „Zabroniona jest dyskryminacja dzieci

⁹ А. Колупаєва, *Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі*, Особлива дитина: навчання і виховання, 2014, № 3, с. 8–9

¹⁰ О. Гаяш, *До питання про окремі проблеми сучасної спеціальної освіти*, Спеціальна освіта: стан та перспективи, ред. кол. О. Проскурняк, В. Коваленко, А. Явтушенко, Харків, 2017, с. 24–25

niepełnosprawnych i dzieci upośledzonych umysłowo lub fizycznie...”. Kolejne ustawy dotyczące wprowadzenia edukacji włączającej i innych dokumentów normatywnych i prawnych potwierdziły prawo rodziców do wyboru instytucji edukacyjnej dla swojego dziecka¹¹.

Obecnie organizacja szkoleń i edukacji oraz wdrażanie zajęć korekcyjnych określone są w Państwowych Standardach dla Dzieci ze Specjalnymi Potrzebami Edukacyjnymi. Działalność ta jest również regulowana przez programy i podręczniki przeznaczone do ich nauczania, itp., a naukowcy z Instytutu Pedagogiki Specjalnej Narodowej Akademii Nauk Ukrainy zapewniają naukowe uzasadnienie i opracowanie treści badania.

W procesie rozwoju wsparcia dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi opracowano główne zasady, mające wpływ na kształtowanie medyczno-społecznego modelu opieki, która powinna być:

- kompleksowa: społeczeństwo odstąpiło od modelu opieki medycznej nad osobami z zaburzeniami psychofizycznymi i uznało potrzebę wsparcia społecznego (obejmującego wsparcie medyczne, psychologiczne i pedagogiczne);
- jakościowa: powinna zapewnić dostęp do odpowiednio przeszkolonych specjalistów w specjalnie stworzonych warunkach oraz zgodnie z indywidualnymi i wiekowymi wymaganiami osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi¹²;
- skuteczna: powinna zapewnić osiągnięcie rezultatu, jakim jest adaptacja danej osoby do warunków środowiskowych, w zależności od wieku, stopnia socjalizacji i integracji ze społeczeństwem.

Edukację włączającą na terenie Ukrainy należy rozwijać w oparciu o zrównoważone podejście zarówno ze strony władz państwowych, jak i społeczeństwa. Co istotne, integracyjne procesy nauczania dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w państwach postsowieckich charakteryzują się swoją własną specyfiką, bowiem rozwijają się w specyficznych warunkach społeczno-kulturowych, biorąc pod uwagę pozytywne cechy zróżnicowanego uczenia się.

Wdrożenie koncepcji włączenia, jako jednego z wiodących trendów obecnego etapu rozwoju krajowego systemu edukacji, nie oznacza ograniczenia istniejącego zróżnicowanego systemu kształcenia specjalnego. Skuteczna integracja jest możliwa tylko w warunkach ciągłego doskonalenia systemów kształcenia ogólnego i edukacji specjalnej oraz dzięki eliminacji istniejących między nimi barier. Najważniejsza jest tutaj dobrze przemyślana polityka państwowa, która winna opierać się na optymalizacji procesu integracji uczniów ze specjalnymi potrzeba-

¹¹ А. Кодупасва, *Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі*, Особлива дитина: навчання і виховання, 2014, № 3, с. 9–10

¹² Т. Дегтяренко, *Корекційно-реабілітаційна допомога особам з психофізичними порушеннями як суспільний феномен та об'єкт спеціальної педагогіки*, Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова, Серія: Корекційна педагогіка, 2017, № 24, с. 81–82

mi edukacyjnymi w ogólnej przestrzeni edukacyjnej, z uwzględnieniem naukowych i metodologicznych podejść do wprowadzenia edukacji włączającej, które powinny następować stopniowo wraz z profesjonalnym opracowaniem wszystkich jej elementów¹³.

Główne podejścia do wprowadzenia edukacji integracyjnej na terenie Ukrainy:

- edukacja włączająca musi poprawić swoje ramy prawne, które konsolidują zasady prawne edukacji w różnych formach przez osoby z zaburzeniami rozwoju psychofizycznego;
- edukacja włączająca dzieci z zaburzeniami psychicznymi i fizycznymi powinna odbywać się przy udziale specjalistów różnorodnych dziedzin (nauczyciela zajęć korekcyjnych, asystenta nauczyciela, psychologa, pracownika medycznego, nauczyciela społecznego, itp.), a także pod warunkiem, że zajęcia korekcyjno-rozwojowe wykonywane są w odpowiednim czasie;
- skuteczność edukacji włączającej znacznie wzrośnie dzięki szybkiej i kompetentnej diagnozie, ocenie rozwoju dziecka, a także dzięki udzieleniu wsparcia konsultacyjnego i informacyjnego nauczycielom, administracji ogólnej instytucji edukacyjnej, do której dziecko uczęszcza oraz jego rodzicom;
- w kontekście edukacji włączającej, w organizowaniu wsparcia psychologicznego i pedagogicznego uczniów, bardzo ważne jest stosowanie podejścia wielodyscyplinarnego, angażującego lokalne społeczności w proces rozwiązywania kwestii integracji takiego dziecka w przestrzeni społeczno-kulturowej;
- w dalszym ciągu należy rozwijać i udoskonalać proces nauczania i wsparcie metodyczne (indywidualne i specjalne programy nauczania, podręczniki i narzędzia dydaktyczne), które w procesie kształcenia dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi muszą uwzględniać wymogi osobowościowe;
- skuteczna edukacja integracyjna możliwa jest tylko dzięki specjalnemu szkoleniu i przekwalifikowaniu kadry nauczycielskiej, którego celem jest doskonalenie nauczycieli szkół ogólnokształcących (placówek przedszkolnych) z wykorzystaniem głównych metod zróżnicowanego uczenia się, nowoczesnych metod oceny osiągnięć edukacyjnych i rozwoju dzieci, itp.;
- wdrożenie edukacji włączającej na szeroką skalę obejmuje zaangażowanie rodziców w proces edukacyjny na zasadzie partnerstwa, współpracę ze społecznością, a także wsparcie inicjatyw organizacji publicznych i rodzicielskich¹⁴.

¹³ А. Колупаєва, *Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі*, Особлива дитина: навчання і виховання, 2014, № 3, с. 9–11

¹⁴ А. Колупаєва, *Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі*, Особлива дитина: навчання і виховання, 2014, № 3, с. 11–12

Na obecnym etapie wsparcie przez państwo osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi przejawia się w prowadzeniu badań w dziedzinie pedagogiki specjalnej z zakresu nauk podstawowych i stosowanych, które dotyczą następujących kwestii: a) opracowanie nowych modeli wsparcia społecznego i rehabilitacyjnego dla osób niepełnosprawnych i dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi; b) rozwój systemu specjalnych instytucji edukacyjnych i rehabilitacyjnych; c) wsparcie społeczne i pedagogiczne dla dzieci niepełnosprawnych i dorosłych z zaburzeniami rozwoju psychofizycznego.

Zadania te rozwiązywane są przez ukraińskie szkoły naukowe pedagogiki specjalnej oraz Instytut Pedagogiki Specjalnej przy Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy. Obserwuje się ciągłe doskonalenie istniejących środków, form, metod szkolenia, edukacji i zajęć korekcyjnych z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, co znajduje swoje odzwierciedlenie w treści kształcenia (standardy państwowe i programy szkoleniowe, program autorski i indywidualizacja procesu edukacyjnego, itp.) oraz technologiach edukacyjnych (wariacyjne systemy kształcenia się, zastosowanie personalnie ukierunkowanych technologii, itp.)¹⁵.

Ważnym obszarem dla reformy i poprawy edukacji specjalnej jest szkolenie personelu wykwalifikowanego do pracy z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Wiodącą w tym zakresie instytucją na terenie Ukrainy jest Wydział Pedagogiki Korekcyjnej i Psychologii Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. M. P. Drahomanov, który szkoli specjalistów w następujących dziedzinach: logopedia, surdopedagogika, oligofrenopedagogika, tyflopädagogika, ortopedia i rehabilitacja, psychologia specjalna i medycyna.

Na uwagę zasługuje fakt, iż na obecnym etapie rozwoju edukacji specjalnej na terenie Ukrainy intensywnie wdraża się innowacyjne formy edukacji oraz kształcenia dzieci niepełnosprawnych, przede wszystkim dzięki wykorzystaniu elementów zdalnego, zintegrowanego szkolenia, otwarciu ośrodków szkoleniowych i rehabilitacyjnych oraz kompleksów edukacyjnych, których właścicielami są różnorodne podmioty.

Oprócz pozytywnych aspektów dotyczących współczesnej edukacji specjalnej, należy zwrócić również uwagę na kwestie problematyczne, z których najważniejsze są:

1. Brak odpowiedniej technologii w zakresie stawiania wczesnej diagnozy, rejestracji (tj. bazy danych statystycznych) dzieci z zaburzeniami psychofizycznymi, systemu doradczo-metodycznego oraz systemów wczesnych zajęć korekcyjnych i rehabilitacji dzieci i ich rodzin.

¹⁵ Т. Дегтяренко, *Корекційно-реабілітаційна допомога особам з психофізичними порушеннями як суспільний феномен та об'єкт спеціальної педагогіки*, Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова, Серія: Корекційна педагогіка, 2017, № 24, с. 80–81

2. Brak możliwości objęcia specjalnym szkoleniem wszystkich dzieci z zaburzeniami psychofizycznymi, czego powodem jest niezdolność istniejącej sieci wyspecjalizowanych instytucji zapewnienia każdemu dziecku odpowiedniej pomocy pedagogicznej, medycznej, psychologicznej i wsparcia społecznego. Wiele dzieci uczy się w placówkach edukacji ogólnej, w których warunki są nieodpowiednie dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, a niektóre z nich w ogóle się nie uczą (są to kategorie dzieci z różnymi formami autyzmu i złożonymi zaburzeniami).

W ostatnich czasach zainteresowanie społeczeństwa kwestiami dotyczącymi potrzeb instytucji specjalnych nieco się zmniejszyło. Ich liczba maleje, a sytuacja materialna oraz wyposażenie techniczne pogarsza się. Placówki specjalne nie posiadają wystarczającej ilości materiałów edukacyjnych, metodologicznych, dydaktycznych i wizualnych oraz specjalnego wyposażenia, co komplikuje kwestię realizacji ostatecznego celu, jakim jest dostosowanie społeczne, praca oraz integracja absolwentów w społeczeństwie.

3. Znacząco niewystarczająca liczba wyszkolonego personelu, specjalistów rehabilitacji, psychologów specjalnych, itp. w specjalnych placówkach edukacyjnych.
4. Brak zainteresowania i motywacji ze strony administracji placówek kształcenia ogólnego do wprowadzania innowacyjnych form edukacji (w tym edukacji włączającej).
5. Problem kształtowania kompetencji zawodowych nauczycieli do pracy z dziećmi ze szczególnymi cechami psychofizycznymi w warunkach edukacji włączającej oraz sposobów na ulepszenie i zastosowanie innowacyjnych technologii kształcenia nauczycieli.

Oczywiście każdy nauczyciel powinien być przygotowany do prowadzenia zajęć korekcyjnych i rozwojowych z takimi dziećmi. Powinien znać ich cechy charakterystyczne oraz identyfikować i rozwijać ich potencjalne możliwości. Większość tej wiedzy potrzebna jest nauczycielom szkół podstawowych, bowiem mogą oni wdrażać odpowiednie środki propedeutyczne mające na celu pomyślne nauczanie takich dzieci w ramach danego programu. Znajomość przez nauczyciela szczególnych cech rozwoju dziecka i jego funkcji psychofizycznych oraz stwarzanie warunków odpowiednich dla rozwoju jego inteligencji pozwoli wielu nauczycielom uniknąć nadużyć w przypadku stosowania nieodpowiednich technik i metod, czego skutkiem będą mniejsze trudności w nauce.

6. Rozszerzenie funkcji szkół specjalnych (szkoły z internatem), które stałyby się na terenie swoich okręgów terytorialnych ośrodkami konsultacyjnymi i metodologicznymi w zakresie działań korekcyjno-rozwojowych (tj. zapewniałyby doradztwo nauczycielom i wychowawcom instytucji kształ-

cenia ogólnego). Instytucje kształcenia ogólnego oferujące edukację włączającą powinny ściśle współpracować z instytucjami edukacji specjalnej. Instytucje te mogą korzystać ze skomplikowanych metod pracy z dziećmi oraz zatrudniać profesjonalistów z wieloletnim doświadczeniem w pracy z taką kategorią dzieci.

7. Dalszy rozwój oraz wprowadzanie innowacyjnych form i technologii kształcenia osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (przede wszystkim – integracyjna forma edukacji).
8. Zwracanie uwagi na kwestie adaptacji społecznej i w miejscu pracy oraz integracji osób z zaburzeniami rozwoju psychofizycznego w społeczeństwie¹⁶.

Na drodze do wprowadzenia modelu edukacji włączającej na terenie Ukrainy pojawiły się obecnie następujące główne kwestie problematyczne: niedostateczne finansowanie, potrzeba poprawy treści kształcenia, rozwiązywanie problemów personalnych, upowszechnianie współpracy międzyagencyjnej¹⁷.

Wśród aktualnych zagadnień dotyczących edukacji integracyjnej znajduje się utworzenie odpowiedniej bazy dla jednostek korekcyjnych mających na celu edukację dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w zwykłej szkole powszechnej. Składają się na nią następujące elementy: dostępność odpowiednich programów, podręczników, specjalne wyposażenie, materiały dydaktyczne dla dzieci różnych kategorii, a także świadczenie usług diagnostycznych i doradczych przez odpowiednich specjalistów. Wykwalifikowana pomoc pedagogiczna może być zapewniona tylko przez specjalnie wyszkolonego nauczyciela, ponieważ w systemie edukacji korekcyjnej tradycyjne przygotowanie do nauczania jest niewystarczające. Wynika to z faktu, iż ustawodawstwo nie przewiduje działań „zespołu specjalistów” w instytucji kształcenia ogólnego, a plan nie zapewnia zajęć z dodatkowymi jednostkami kadrowymi, takimi jak nauczyciel zajęć korekcyjnych, psycholog specjalny czy konsultant¹⁸.

Problem stanowi również niewystarczające wyszkolenie personelu pedagogicznego, który nie jest jeszcze gotowy do pracy z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Istniejący system szkolenia i doskonalenia nauczycieli nie bierze pod uwagę możliwości ich pracy z taką kategorią dzieci. Z kolei rodzice reagują na wspólną edukację w sposób negatywny, obawiając się, że ich dzieci mogą być obrażane przez swoich zdrowych rówieśników, co jest spowodowane

¹⁶ О. Гаяш, *До питання про окремі проблеми сучасної спеціальної освіти*, Спеціальна освіта: стан та перспективи, ред. кол. О. Проскурняк, В. Коваленко, А. Явтушенко, Харків, 2017, с. 24–26

¹⁷ С. Иноземцева, *Спеціальна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства*, Vzdelávanie a spoločnosť, Medzinárodný nekonferenčný zborník, Ed. Renáta Bernátová, Tetyana Nestorenko, Prešov, 2016, с. 279

¹⁸ О. Гаяш, *До питання про окремі проблеми сучасної спеціальної освіти*, Спеціальна освіта: стан та перспективи, ред. кол. О. Проскурняк, В. Коваленко, А. Явтушенко, Харків, 2017, с. 25

całkowitym brakiem pełnych informacji o włączającym modelu edukacji i jej korzyściach, potwierdzonych przez współczesne badania i praktykę¹⁹.

Podsumowując, reforma i aktualizacja systemu edukacji specjalnej na terenie Ukrainy opiera się na zasadach demokratyzacji, humanizacji i unowocześnieniu. Uznaje ona również prawo każdego dziecka do edukacji, która jest adekwatna do jego zdolności poznawczych i wymagań czasowych. Stanowi także przewodnik do wypracowania najlepszych sposobów na jego przekształcenie, uspołecznienie dzieci z zaburzeniami rozwoju psychofizycznego oraz ich integrację ze społeczeństwem, stąd też rozwój ukraińskiego systemu edukacji specjalnej powinien być wielopłaszczyznowy i obejmować wszystkie główne aspekty.

Literatura

- Гаяш О., *До питання про окремі проблеми сучасної спеціальної освіти*, Спеціальна освіта: стан та перспективи, ред. кол. О. Проскурняк, В. Коваленко, А. Явтушенко, Харків, 2017
- Дегтяренко Т., *Корекційно-реабілітаційна допомога особам з психофізичними порушеннями як суспільний феномен та об'єкт спеціальної педагогіки*, Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова, Серія: Корекційна педагогіка 2017, № 24
- Іноземцева С., *Спеціальна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства*, Vzdelávanie a spoločnosť, Medzinárodný nekonferenčný zborník, Ed. Renáta Bernátová, Tetyana Nestorenko, Prešov, 2016
- Колупаєва А., *Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі*, Особлива дитина: навчання і виховання 2014, № 3
- Талан М., *Корекційна освіта в Україні: стан, тенденції, перспективи*, Соціальний захист 2006, № 9

¹⁹ С. Іноземцева, *Спеціальна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства*, Vzdelávanie a spoločnosť, Medzinárodný nekonferenčný zborník, Ed. Renáta Bernátová, Tetyana Nestorenko, Prešov, 2016, с. 279